

SOCIETATEA CIVILĂ ȘI CEA POLITICĂ ÎN PROCESUL TRANZIȚIEI ÎN ROMÂNIA

This study approaches the complex, difficult and contradictory development of today's Romanian society in the general process of transition to a capitalist-type society (democratic and modern). It starts therefore from reevaluating the concepts of both political society (referring not only to the body politic — as it is considered sometimes — but also to society's political life as a whole) and civil society (economical, domestic and professional life).

The author sets up the hypothesis of a „disjunction between forms and contents” explaining it in terms of processes as well as new realities and social movements (the content) which have not yet got an adequately emphasized equivalent on the level of society's formal organization (parties, Parliament, economical enterprises). In connection with it, many of these forms institutionalized on society's political level do not actually express civil society as well.

Revoluția din decembrie 1989 a creat condiții favorabile unei transformări radicale a societății românești contemporane. Căderea regimului comunist (socialist), totalitar a deschis un cimp acțional de o deosebită complexitate, caracterizat printr-un spațiu social diversificat de alternative posibile cu diferite grade de accesibilitate și dezirabilitate. Dacă etapa în care ne aflăm a fost, pe drept, desemnată prin conceptul de „tranziție”, lămurirea sensului istorico-societal al acesteia se cere avut în vedere, deoarece, credem, el este, adesea, deproblematizat și sărăcit. S-a acreditat ideea după care nu ar fi necesară o abordare teoretică a problemelor (ceea ce ar implica pericolul „dogmatismului”, al unor prejudecăți ideologice), ci o atitudine „realist-pragmatică” vizînd rezolvarea aspectelor practice „pas cu pas” (după principiul „văzînd și făcînd”).

Sîntem de părere că acest așa-zis pragmatism ascunde, în fond, un empirism lipsit de o înțelegere și cunoaștere temeinică a realității, dar avînd, totuși, la bază o gîndire teoretică nesistemată și, de multe ori, simplificatorie ce operează sub forma unor „ipoteze tacite” sau „premise latente”.

Tranziția, ce a fost declanșată de *criza de eșec* a sistemului socialist (nu datorită unor erori practice, ci a incapacității sale principiale de a oferi un mod eficient de dezvoltare) a plasat societatea noastră în starea sistemelor — departe de echilibru, — cînd se cere operarea unor *alegeri* în cunoștință de cauză care să orienteze societatea noastră spre o orînduire socială viabilă, eficientă și capabilă a satisface aspirațiile umane. Tocmai

de aceea, nu se poate spune că tranziția ar fi ireversibilă, căci ea se desfășoară în cadrul unui proces complex, plin de dificultăți și conflicte ce pot genera căi foarte diverse de dezvoltare, unele dintre ele cu totul malefice și care nu vor aduce schimbările dorite de cei ce au participat la tragicele zile ale lui decembrie 1989. Pentru a nu realiza o simplă „perestroikă”, sau mai rău, a regenera o societate nu mult diferită de cea pe care am dorit s-o lichidăm, trebuie să realizăm *opțiuni* clare și fundamentale, care să determine societatea pe care dorim s-o realizăm la capătul acestei tranziții. De aceea, tranziția presupune elucidarea teoretică a unor probleme fundamentale în raport cu care, ulterior, se pot găsi mijloacele cele mai corespunzătoare. Înainte ca problemele să fie abordate pe planul acțiunilor practice, ele trebuie bine formulate și rezolvate pe planul demersului teoretic. Este necesar a conștientiza care sînt alternativele posibile de care dispunem, a le analiza și evalua (în raport cu dificultățile, avantajele și dezavantajele fiecăreia) și a lua decizii asupra drumului pentru care optăm (prin selecții și ierarhizări bine întemeiate).

Viziunea „pragmatică” ne plasează pe un teren în care acționăm fără a avea nici o siguranță de succes, căci — așa cum a fost ea caracterizată de purtătorul de cuvînt al Guvernului — „parcurgem un drum fără hartă și cu o busolă foarte grosieră”.

În cadrul acestei *tranziții alternative* opțiunile, credem, trebuie să pornească de la esența anticomunistă și antitotalitară a revoluției din decembrie 1989, de la găsirea setului de alternative accesibile dar și dezirabile, care să asigure lichidarea reală și totală a vechii societăți. Setul de alternative accesibile și dezirabile ar trebui, credem, să aibă la bază cîteva opțiuni fundamentale (ca obiective-scop) în raport cu care să se poată selecta mijloacele adecvate de opțiune. Definirea acestor opțiuni-cadru se poate formula pornindu-se de la caracterizarea *esenței perioadei de tranziție* ca un proces societal global vizînd trecerea de la vechea societate socialistă (comunistă) totalitară la realizarea unei societăți de tip „capitalist, moderne și democratice”.

Din păcate, atît la nivelul formațiunilor politice (nu numai a partidului de guvernămînt, ci și în rîndul unor grupări ale opoziției), a organizațiilor și chiar în cadrul dezbaterilor care se poartă astăzi este eludată problema esențială : ce tip de societate dorim să realizăm la capătul acestei tranziții ? Dacă pentru mulți (?) respingerea societății comuniste este afirmată în mod explicit, atunci cînd se pune întrebarea referitoare *la cum va fi (ar trebui să fie) organizarea viitoarei societăți*”, apar numeroase formulări ambigue, ce se eschivează de la o precizare cît de cît clară. Se vorbește despre o societate „nouă”, „democrată”, „modernă”, mai recent „creativă” etc. fără a se avansa nici o precizare asupra structurilor sale socio-economice. Se lasă impresia (uneori se argumentează explicit) că tranziția ar trebui să ne poarte spre o societate care să nu fie nici socialistă, nici capitalistă. La Convenția Națională a F.S.N. din martie a.e. s-a precizat „refuzul atît al totalitarismului comunist, cît și al variantelor liberalismului «sălbatic»” — fără a se specifica ce se înțelege, prin aceasta — și caracterizîndu-se tranziția ca avînd drept „nucleu” reforma economică „ce are ca obiectiv general înlocuirea economiei centralizate cu o economie de piață ...”.

Unele ziare care au relatat despre lucrările Convenției Naționale F.S.N. prezintă opțiunea acestei formațiuni în sensul că s-a exclus capitalismul „sălbatic” (formulare, de asemenea, plină de neclarități).

Fără a ne propune a trata acum această problemă, ne precizăm punctul nostru de vedere — ca element central de analiză a evoluției societății civile și a celei politice în România — conform căreia singura economie de piață cunoscută și practică este economia societății de tip capitalist. Nu trebuie să confundăm (așa cum, se pare, se petrec uneori lucrurile) economia de piață cu simpla existență a pieței. Piața a existat și înainte de capitalism și în socialism (unele țări, cum ar fi Polonia, Ungaria, Iugoslavia, cunoscând o piață relativ extinsă). Economia de piață este starea economică a societății de tip capitalist care se autoreglează prioritar prin sistemul piețelor. Pentru ca sistemul piețelor (ale proprietății — ca element fundamental, al muncii și produselor) să devină mecanismul de bază în autoreglarea economiei se impune un anumit tip de organizare societală globală: preponderența funcțională a proprietății particulare (sub diferite forme); apariția agenților sociali (nu economici) generați de deținătorii de capital capabili a schimba tipul activității economice (alocarea și folosirea resurselor pentru a produce conform necesităților pieței), schimbarea radicală a sistemului de interese-motivații care să lege direct agenții sociali ai economiei (deținători de capital și salariați, producători și consumatori etc.) de rezultatele activității lor, crearea unei structuri sociale ocupaționale și de stratificare care să declanșeze mecanisme societale stimulativе ale activității pe baza intereselor și motivațiilor personale, transformarea — prin aceasta — sistemului piețelor în mecanism de alocare a resurselor de sesizare a necesităților, de producere conform necesităților (cererilor solvabile), de receptare a semnalelor sociale (necesități) pentru inovarea tehnologică, de corelare a intereselor particulare cu cele publice și de mediere a intervenției statului în vederea asigurării intereselor publice prin stimularea cercetării și creativității științifico-tehnologice, pregătirea cadrelor, politica de protecție socială, apărarea mediului, înlăturarea situațiilor de monopol, controlul viuzării armamentelor etc. Aceste funcții societale ale pieței în economia de piață implică o structură socio-economică de tip capitalist.

Iată de ce, a vorbi despre tranziția spre economia de piață fără a preciza obiectivul transformării societății în vederea instituirii structurilor socio-economice de tip capitalist înseamnă a deproblematiza întreaga perioadă de tranziție, a o reduce la o „Reformă economică”, fiind — în fapt — se impune o schimbare societal-globală fundamentală.

Punând în centrul tezelor ce definește, deci, setul de alternative accesibile și (în special) dezirabile ale tranziției în România aserțiunea conform căreia trecerea se desfășoară ca un proces de instituire și consolidare a structurilor de bază ale societății de tip capitalist (în cadrul căruia realizarea economiei de piață este un aspect implicat), se cuvine a formula și celelalte dimensiuni ale tranziției: democratizarea întregii noastre societăți, modernizarea, consolidarea cooperării internaționale și integrarea în structurile lumii contemporane democratice.

Societatea capitalistă (ca o economie de piață) este un obiectiv de bază dar nu singurul, căci experiența arată că dacă democrația implică societatea capitalistă, reciproca nu mai este valabilă (existând în istorie cazuri

de regimuri nedemocrate, totalitare în structuri de tip capitalist : Germania pe timpul lui Hitler, Spania sub Franco, Italia în perioada lui Mussolini, Grecia sub dictatura militarilor, Irakul sub Saddam Hussein etc.).

Iată de ce, procesul tranziției din țara noastră ar trebui să aibă ca o dimensiune dezirabilă refacerea și consolidarea regimului social politic al democrației.

Părăsind viziunea determinist-liniară și simplistă a materialismului istoric (de la forțele de producție spre bază și suprastructură), credem că procesele tranziției impun acceptarea unui model teoretic mai complex în care trecerea de la socialismul totalitar spre o societate de tip capitalist, democrată și modernă să se realizeze prin eforturi unitare pe toate nivelele societății. Din această perspectivă, se pune în discuție și problema raportului dintre societatea civilă și cea politică în țara noastră astăzi.

Fără a ne angaja într-o discuție teoretică asupra conceptelor pe care le vom folosi (se oferă definiții și caracterizări diverse care generează modalități de abordare și, chiar de practică diferite), menționăm că, în opinia noastră, conceptele de „societate civilă” și „societate politică” sînt niște constructe, adică reprezintă concepte ce nu au drept referențial (denotat, corespondent) o realitate imediată, direct analizabilă (ca în cazul unor termeni cum ar fi cei de întreprindere, familie, stat, Parlament etc.), ci una construită pe anumite criterii de grupare a acestor realități imediate. Societatea are un caracter complex în care unitățile sale componente sînt, la rîndul lor, complexe, multifuncționale. În raport cu criteriul (axul) pe care-l folosim, putem grupa și regrupa elementele componente ale societății în realități multiple. Conceptele de „societate politică” și „societate civilă” oferă o schemă conceptuală pe axul politic — non-politic. Pe alt ax conceptual societatea poate fi imaginată ca fiind alcătuită din elemente compozite cum ar fi : „societatea de drept”, „societatea economică” etc. și care se pot regăsi difuzate în modalități specifice între societatea politică și cea civilă. Fără a putea stabili o democrație ontologică exclusivă, societatea politică influențează puternic pe cea civilă și invers, și chiar se întrepătrund, putem opera o distincție epistemologică (de denotație) și metodologică (de cercetare). Nu sîntem de părerea celor ce reduc societatea politică la stat, iar tot ce este non-statal intră în sfera societății civile. Emil Durkheim arătase de mult netemeinicia acestei disfuncții, precizînd că societatea politică se referă la ansamblul vieții politice a unei societăți (stat, partide, organizații politice, relații și norme politice etc.), iar societatea civilă la viața economică, gospodărească, casnică, profesională etc., distincția dintre ele fiind relativă și presupunînd influențele reciproce și, chiar, o trecere graduală de la una spre alta. Precizarea sensului acestor concepte nu presupune o discuție sterilă, legată de preferințele unui cercetător sau altul, ci are implicații puternice în gîndirea teoretică și, cu deosebire, în modul de comportare practică.

După părerea noastră, o greșită delimitare care se face adesea reducîndu-se societatea politică la stat, la puterea formal instituită), conduce la teza conform căreia unele organizații sînt „expresia societății civile”, au caracter „apolitic” deci, nu-și pun obiective legate de sfera „puterii” etc., și, de aceea, își reduc, nejustificat credem, preocupările la ceea ce se presupune a fi societate civilă, sau li se cere să-și restrîngă interesele la ele-

mentele „apolitice”, fiind, în fond, societatea civilă nu există decît în raport cu cea politică și puternic influențată de aceasta.

Asigurarea unei „societăți de drept” — ca element esențial al unei tranziții dezirabile — privește direct acțiunea în sfera societății politice și are consecințe determinante asupra societății civile, așa încît evoluția acesteia din urmă pe linia democrației nu poate fi concepută (practic) și înțeleasă (teoretic) decît în raport cu schimbările și activitățile societății politice. Acțiunile partidelor, organizațiilor cu caracter mai larg, se înscriu în zona societății politice, chiar dacă exprimă societatea civilă (în sensul că membrii săi nu sînt politicieni profesioniști și militează pentru obiective ale grupurilor nepolitice).

Așadar, cîm considera societatea politică drept constituită din organizațiile, instituțiile, mișcările, relațiile, normele etc. legate direct de ființarea și funcționarea puterii (a statului), iar societatea civilă ca referindu-se la sfera economică, profesională, familială, gospodărească, umanitară etc. Întrepătrunderea celor două sfere (diferențiate pe planul construcției teoretice și nu pe cel al realului) rezultă din încă un aspect. Trecerea la economia de piață presupune reorganizarea întregii societăți pe axul a ceea ce este propriu tipului societății capitaliste, și — de aceea — implică cu predilecție decizii politice (ale statului, partidelor) și activități în zona politicului (reorganizarea sistemului global societal ca urmare a acțiunilor statului, partidelor etc.), deși „societatea economică” este, în principal, un component al societății civile.

Pe baza acestor considerente, să încercăm a schița situația și perspectivele societății politice și a celei civile în țara noastră în procesele globale ale tranziției.

În societatea socialistă (comunistă) monopolul aproape absolut al statului în toate sferile economiei (și așa-zisa proprietate cooperatistă depindea de deciziile statului și economiei de stat) duce și la un monopol și control aproape absolut al puterii asupra indivizilor, cel dat afară dintr-o instituție (economică sau nu) risca să nu mai poată fi angajat nicăieri, căci toate posturile depind de stat (direct sau indirect). Prin proprietatea de stat atoteuprinzătoare, puterea totalitară își asigură și exercită controlul absolut asupra societății și indivizilor. Vechiul regim a distrus societatea civilă (prin aceea că a înlăturat orice posibilitate de manifestare liberă a indivizilor și grupurilor în marea majoritate a zonelor de decizie: profesie și muncă, călătorii, manifestarea credințelor religioase sau filosofice, alegerea rezidenței, apărarea mediului, sănătatea, alimentația, învățămîntul, consumul etc.), iar pe cea politică a aservit-o unui grup restrîns (de fapt, o familie) al puterii discreționare.

Atunci cînd societatea politică elimină practic pe cea civilă din sfera vieții legal constituite (apărînd „societăți paralele”, ascunse), iar, la rîndul său, societatea politică este ea însăși subordonată puterii dictatoriale a unui grup, democrația este înlocuită cu totalitarismul. Totalitarismul nu a fost în occident în raport cu socialismul, ci expresia sa funcțională necesară. Socialismul reprezintă o „societate paradoxală”, deoarece, lichidînd proprietatea privată și sistemul de libertăți — înlătură orice bază a intereselor și motivațiilor personale legate de muncă și creativitate în general.

Pentru a suplini mecanismul normal al activităților umane-interesele și motivațiile personale — a cărui lipsă duce la imposibilitatea autoreglării

sistemului și „căderea liberă” a economiei, statul socialist intervine căutînd, prin violență, să asigure participarea oamenilor la respectarea unor cerințe funcționale ale societății. Astfel, totalitarismul — ca modalitate de impunere prin forță a cerințelor statale (respectiv ale „partidului unic”) în tot sistemul societal — este un corolar necesar al socialismului, o formă „normală” de manifestare a unui organism patologic. Totalitarismul împinge nu numai societatea civilă spre zone „ascunse” (după cum arătase M. Heidegger, lipsa de libertate înseamnă a trăi în ascundere), în afara controlului și prezenței statului, dar distruge și societatea politică, crează „societăți paralele”, o adevărată schizofrenie socială dată de vieți paralele și chiar disjuncte, făcînd ca adevărată manifestare umană să se realizeze în afara și împotriva comportamentelor oficializate și impuse de stat (partidul și grupul suprem de putere).

Refacerea democrației în România trebuie să se desfășoare pe două planuri complementare și puternic intercorelate : societatea politică și cea civilă.

Iată de ce, credem, că ar fi greșit a se opune în sine societatea civilă celei politice, considerînd — așa cum, uneori, se face — că democratizarea presupune independența societății civile față de cea politică (direct de stat). Pe de parte, este vorba de refacerea și consolidarea societății civile în zona libertății, a stării sale normale prin instaurarea societății de drept (bazată pe moralitate, corectitudine, dreptate, justiție, adevăr, respect față de om, societate, familie, mediu) și prin trecerea și funcționarea economiei de piață care să asigure libertatea și dreptul deciziilor autonome în sfera societății economice. Pe de altă parte, societatea politică însăși, se impune a trece printr-un proces de restructurare totală prin democratizarea sa, fapt ce presupune un multipartitism real și eficient, repunerea statului în funcțiile sale necesare oricărei vieți moderne, civilizate.

Pentru a exista o societate civilă democrată, cu o viață în libertate și corectitudine, trebuie ca societatea politică să fie democratizată și să fie interesată în respectarea integrală a drepturilor omului, în manifestarea deplină a societății civile.

Se știe că statul realizează, în societățile moderne, două tipuri de funcții : cele ale puterii (respectarea ordinii de drept, activitățile organelor specializate legislative, executive și judecătorești) și cele gospodărești-civice (stimularea cercetării și creativității științifico-tehnologice, pregătirea oamenilor, protecția socială, apărarea mediului, viața în colectivitățile umane etc.). Prin ambele grupuri de preocupări, dar în special prin cele secunde, societatea politică concură direct la stimularea și, chiar, desfășurarea unei vieți ample, democratice, de eficacitate umană a societății civile. Viziunea neoliberală, de îmbinare a liberei inițiative și creativitate a individului și grupurilor diverse cu rolul statului în vederea respectării drepturilor umane (ale națiunii, grupurilor și indivizilor), antrenării oamenilor în acțiunile legate de „interesul public”, implică o abordare corelată a societății civile și a celei politice, o întrepătrundere a politicului și nonpoliticului în toate sferile de manifestare umană.

Din această perspectivă, parcurgerea perioadei de tranziție în România pune în evidență numeroase aspecte complexe, de mare tensiune socială, dînd proceselor o formă conflictuală specifică. În țara noastră acționează o serie de factori noi ce impun un rol tot mai mare societății civile,

dar și o corelare tot mai strânsă a activității umane (indivizi, grupuri) pe planurile societății civile și a celei politice. Dintre aceștia am aminti: acuitatea problematicei securității sociale și impunerea unei cooperări umane în zonele nonpolitice, dar și o participare a statului la asigurarea satisfacerii acestei securități; multiplicarea, diversificarea și difuzarea societală a centrelor de putere și decizie prin apariția unor partide, organizații, sindicate, societăți de ajutor mutual, etc., ceea ce generează un permanent transfer de interese între politic și nonpolitic; lărgirea și intensificarea relațiilor de comunicare umană (atât prin noile tehnologii, cât și poate în special, prin noile interese și cadre de organizare) se îmbină (de foarte multe ori contradictoriu) cu capacități sporite de control al acestei comunicări prin sisteme politico-tehnologice la dispoziția unor factori de putere, creînd, astfel, cerința presantă a democratizării atât a statului cât și a restului societății; sporirea factorilor de risc și nesiguranță (șomaj, inflație, violență, poluare, boală, sărăcie, încălcarea legalității etc.) întărește sentimentul de solidaritate socială și impune o largă cooperare umană în sfera societății civile, dar și ajutorul pe care statul trebuie să-l dea; schimbarea naturii problemelor cu care se confruntă azi membrii societății noastre (rezolvarea unor aspecte elementare de viață ale indivizilor, în contextul asigurării unor schimbări fundamentale și de mare amploare a societății) face ca viața fiecăruia să fie puternic nu numai influențată, dar, adesea, determinată de situația întregii comunități umane, ceea ce generează un interes accentuat și justificat pentru aspectele variate de ordin politic, legînd direct comportamentul în zona societății civile de cel în sfera politicului etc.

Este necesar a lua în considerație specificul situației concrete, particulare a procesului de democratizare în România pe cele două planuri corelate (politic și nonpolitic) pentru a înțelege corect situația și, în special, a acționa benefic, cu înaltă eficacitate umană. Cîteva probleme mi se par a fi presante.

Construirea democrației a societății civile și a celei politice impune a asigura o societate de drept. Ce înseamnă a pune dreptul în beneficiul omului, a societății? Dintre multitudinea de aspecte, unul ni se pare, acum, deosebit de important: o societate de drept implică respectarea tuturor indivizilor și grupurilor în conformitate cu sistemul de drepturi umane fundamentale. Ne referim nu numai la drepturile grupurilor minoritare (etnice, religioase, teritoriale, profesionale, handicapate etc.) ci și la cele ale indivizilor. Contrar totalitarismului, democrația nu dizolvă individul sau grupul în masă. Nu poate exista societate civilă democratică fără a se asigura nu numai drepturile firești ale majorității, ci și cele — tot atât de firești — ale minorităților și indivizilor. Democrația înseamnă diversitate, diferență (de opinie, de stare, de interese etc.) și, deci, impune, toleranță, permisivitate, cooperare, adeziune față de „dreptul altuia” (nu numai față de „dreptul meu sau al nostru”).

Societatea civilă avansează dificil în țara noastră ca urmare a unui complex de factori, o parte ce-și au originea în continuarea unor stări de fapt sau de spirit ale vechiului regim, alta generată de erorile făcute acum, cu deosebire ale puterii. Multe, poate prea multe probleme rămîn fără răspuns (din timpul evenimentelor din decembrie 1989 și după aceea: ianuarie, martie, iunie etc. 1990), iar această „stare de ascundere” și

nerezolvare a unor cerințe legitime ale societății civile față de cea politică sînt frine în consolidarea democrației.

Democratizarea puterii devine axa democratizării societății în ansamblul său, iar limitele puterii (pe linia democratizării sale) generează conflicte inevitabile. Societatea civilă și cea politică avansează împreună.

Putem spune că, pe de o parte, se constată un proces accentuat de politizare a societății românești contemporane. Acest fapt este probat nu numai — și nici în primul rînd — prin proliferarea formațiunilor și organizațiilor politice, ci și prin mișcările de masă contestatatoare sau de adeziune față de putere, prin politizarea vădită a revendicărilor sindicale, studențești sau a altor categorii. Aspecte esențiale ale societății civile capătă pronunțate și deschise aspecte politice. Însăși trecerea spre economia de piață și privatizare sînt determinate de deciziile politice, democrația și moralitatea, în realizarea acesteia, avînd de jucat un rol major în constituirea și funcționarea societății civile în România.

Pe de altă parte, societatea noastră politică are o serie de carențe de bază. Există chiar, uneori, o teamă (și o confuzie) de a afirma deschis adeziunea la mișcări politice, unele organizații și mișcări dorim a se delimita de partide și a-și afirma corectitudinea luînd drept „garanție” și „dovadă” caracterul lor „apolitic”. Se manifestă o anumită neîncredere a unor categorii (printre care foarte mulți intelectuali) față de partide în general, ceea ce slăbește mult mișcările de masă și încetinește constituirea societății civile.

Societatea politică democrată trebuie să se consolideze și acest fapt necesită, printre altele, unirea dintre mișcările de masă (ce se prezintă ca exprimînd doar societatea civilă) și activitatea unor partide capabile a exprima aceste mișcări de masă.

Paralelismul care există în țara noastră, în mare măsură, între acțiunea partidelor și a unor organizații și mișcări de masă, îngreunează procesul de consolidare atât a societății politice, cît și a celei civile în contexte democratice.

Societatea politică trebuie să-și găsească locul său cuvenit în raport cu cea civilă și, pentru aceasta, modul de constituire a primeia are un rol deosebit (argument al interesului pe care organizațiile exprimînd societatea civilă ar trebui să-l manifeste față de cea politică și să se implice direct în evoluția acesteia).

Societatea civilă nu este (nu poate și nici nu este dezirabil să fie) omogenă și nu evoluează liniar. Transformările care încep să aibe loc în țara noastră la nivelul economiei (în special), tehnologiei, învățămîntului, muncii, relațiilor interumane etc. devin factori ce promovează schimbări tot mai mari în zone ale societății ce țin de sfera sa „civilă”. Dacă există o slabă prezență a unor lideri politici (ce explică și unele slăbiciuni ale societății politice), societatea noastră duce o acută lipsă de lideri în zona vieții nepolitice. Marea proliferare a sindicatelor libere și diversificarea lor a depășit, în multe privințe, capacitatea de a fi bine organizate și corect orientate (ca obiective, metode de acțiune etc.) ca urmare a numărului redus de conducători sindicali capabili a da mișcării consistența sa socială necesară. Așa se explică și unele ineficiențe ale mișcării sindicale și slaba sa corelare cu procesele fundamentale ale tranziției.

Sînt slab reprezentate, încă, în societatea noastră civilă organizațiile de creație (ale oamenilor de știință, artă, inginerilor etc.), prezența specialiștilor din domeniul științelor sociale fiind foarte sporadică. Mișcările sociale de masă rămîn, în esența lor, sub influența factorilor emotivi, de moment, de cunoaștere empirică, fără a beneficia de aportul profesioniștilor, a celor ce pot (și ar trebui) să ducă la transformarea acestor mișcări în acțiuni alternative viabile și eficiente.

Lipsa de personal bine calificat în domeniul conducerii, a prospectării pieței, a lansării și vînzării produselor, a organizării cercetării și creativității științifico-tehnologice etc. creează de asemenea, mari greutăți procesului de trecere spre economia de piață, ca ax al societății civile. Posturile cheie în sfera producției sînt, de multe ori, în mina persoanelor nepregătite, incapabile sau chiar răuvoitoare. Perturbările în sfera economiei (ineficiență, slabă producție, furturi, speculă, nesatisfacerea cerințelor de bază ale consumului etc.) care abat pe oameni de la marile probleme politico-sociale ale tranziției, conțin pericolul blazării, descurajării, pierderii încrederii în posibilitatea de a se mai schimba ceva.

O economie realmente de piață, liberă și productivă, ar da societății civile o bază socială deosebit de favorabilă. Iată încă un aspect al raportului strîns dintre stat, societate politică și societate civilă și un argument al necesității implicării directe a societății civile în aspectele de bază ale sferei politice.

În sfîrșit, societatea civilă este dezavantajată și datorită carențelor pe care le cunoaște presa. Avem multe (poate prea multe) publicații și puține mijloace audiovizuale, dar — în ansamblu — presa nu este a patra putere în stat, capabilă să influențeze cele trei puteri „oficiale”. Apar numeroase critici, dezvăluiri, propuneri, apeluri etc. în această presă, dar ele nu au efecte sociale remarcabile, căci nu sînt luate în considerație de cele trei puteri de drept. Societatea civilă nu are încă în presă un instrument eficient de acțiune, și aceasta este, poate, una din lipsurile sale fundamentale ce-i generează marginalitatea sa momentană. Este adevărat, nici presa nu se ridică, de multe ori, la un nivel de dezbateră socială a problemelor, rămînînd la nivelul fenomenelor, a faptelor cotidiene, a prezentărilor „impresioniste”, de psihologia mulțimii. În acest sens, presa reflectă și slăbiciunile societății noastre civile și, ca o retroacțiune, le permanentizează și reproduce.

Aceste slăbiciuni influențează puternic și malefic evoluția societății noastre politice, făcînd ca tranziția să nu urmeze calea celor mai dezirabile alternative, barînd accesul spre acestea. Se poate vorbi de o „disjunctie a formelor față de fond” prin aceea că avem, în mare, formele (instituțiile, normele, organizațiile) democrației, dar ele nu sînt eficiente, nu exprimă, adesea, mișcările, revendicările, interesele, necesitățile tranziției și, pe de altă parte, aceste mișcări (din societatea politică sau cea civilă) nu-și găsesc formele de exprimare societală potrivite. Spre deosebire de situația „formelor fără fond” (ce reprezenta, în special, un import de modalități de organizare fără a avea o realitate socială corespunzătoare), azi avem o disfuncție a formelor față de fond, prin aceea că „formele” nu exprimă fon-

dul real existent, iar fondul nu-și are formele sale corespunzătoare. Într-un alt limbaj, societatea civilă este activă și în plină constituire, dar ea nu și-a realizat formele sale de expresie, în special în zona politicului, iar organizațiile (partidele în primul rând), instituțiile din societatea politică nu exprimă suficient mișcările, procesele de maturizare, capacitățile de schimbare (fondul) din societatea civilă.

aprilie 1991

OSCAR HOFFMAN